

Telišu izaudzēšana

Ekonomiski organizējot telišu izaudzēšanu, uzstāda mērķi, lai

- ganāmpulku varētu paplašināt vai
- atjaunot vienīgi no pašaudzētām telītēm.

Lai to varētu panākt, jāpanāk veiksmīgi ganāmpulka apsaimniekošanas rādītāji. Par tādiem jāmin:

- ganāmpulka noturēšana vismaz 170 slaukšanas dienās visa gada garumā. (ideāli, ja var panākt 150-160 slaukšanas dienas).
- Govju brāķēšana pie ganāmpulka paplašināšanas jānotur 20%, ne vairāk.
- Pārsvārā jābūt mērķa brāķēšanai nevis piespiedu brāķēšanai.
- Telītes jāvar apsēklot līdz 14-15mēn.vecumam vidēji un atnešanās jāpanāk 24 mēnešu vecumā vidēji.
- Mazo teļu mirstībai jābūt zem 5%.
- Ataudzējamo telišu brāķēšanai jābūt 5% robežās.

Saimniekam, strādājot pie ganāmpulka atjaunošanas, jāzina šādi fakti

- Jaundzimuša teļa glumenieks jeb īstais kuņģis sastāda 60% no kopējās kuņģu ietilpības
- Pieaugušas govys glumenieks sastāda 8% no kopējās kuņģu ietilpības
- Priekškuņģis (spureklis) jaundzimušam teļam – 25%
- Priekškuņģis pieaugušai govij – 80%
- Priekškuņģa siena teļam sāk attīstīties attīstoties bārkstiņām
- Bārkstiņas vēlāk nodrošinās barības vielu uzsūkšanos
- Ja bārkstiņas neizaugs, tas ietekmēs govys barības uzņemšanas kapacitāti jeb apēstās rupjās lopbarības (barības maisījuma) daudzumu vēlāk
- Teļu aptaukošanās nenotiks, ja teļu augšanas temps būs visu laiku vienāds

Mazo teļu izaudzēšana

Govju atnešanās organizējama tīrā un labi pakaisītā vietā. Ērti un labturībai piemēroti ir atnešanās boksi. Ideāli, ja govij tiek rēķināts 10 m² dziļo pakaišu platības. Pie atnešanās nedrīkst steigties ar palīdzēšanu, bet jāizmanto dabīgais kontrakciju spēks.

Pēc govys atnešanās teļu noberzē ar salmu/ siena vīkšķi. Teļu var pacelt aiz pakājkājām, lai iztīrītu gļotas, kas sakrājušās dziļāk rīklē (ar pirkstiem tīrot ienest var infekciju). Iesaka dezinficēt teļa nabu ar joda šķīdumu, citādi vēlākā vecumā vērojamas uztūkušas nabiņas – tiek ienestas infekcijas. Teļu neiesaka atstāt kopā ar māti atnešanās aizgaldā, jo tādējādi teļš tiek pasargāts no paratuberkulozes. Pats galvenais ir nodrošināt teļam tūlītēju jaunpiena izēdināšanu (vismaz 2 stundu laikā pēc atnešanās). Katram teļam jābūt savam spainītim. Teļam neēdina asiņainu vai mastītus saturošu pienu. Asiņains piens satur lielu daudzumu proteīnu, kurus teļam grūti sagremot, un tādā pienā mazāk imunoglobulīnu.

Saimniecībā informācijai par jaunpiena kvalitāti un tā piemērotību teļa ēdināšanai vēlams iegādāties kolostrometru. Ar tā palīdzību nosaka imunoglobulīnu (IgG) daudzumu jaunpienā. Jaunpienu, kurā ir zems imunoglobulīnu līmenis, teļa ēdināšanai neiesaka. Savukārt, augstvērtīgu jaunpienu, kuru neizmanto teļa ēdināšanai, iesaka sasaldēt un izmantot zemas kvalitātes jaunpiena vietā. Ja ēdina saldētu pirmpienu, tad to atlaidina silta ūdens peldē, un tas prasīs vismaz 30–40 min. Karsēt pienu nedrīkst, jo tad iet bojā antivielas.

Faktori, kas nosaka imunoglobulīnu daudzumu jaunpienā ir

- Pirmpiena daudzums: ja > 9 kg, zemāka kvalitāte
- Govys imunitāte
- Govys cietstāves periods: 3 līdz 4 nedēļas minimums
- Cietstāvošo govju ēdināšana: trūkstot proteīnam un enerģijai, samazinās kvalitāte
- Govys vecums: vecākai par diviem gadiem imunitāte var būt augstāka, tomēr pie sakārtotas ēdināšanas tas var neatšķirties

- Piena iztecēšana pirms atnešanās laika
- Šķirne
 - Džersejas šķirnei augstāka
 - ✓ ~66 [28-115 g/L]
 - Holšteinas zemāka
 - ✓ ~48.2 [20-100 g/L]
- Sezona: laika apstākļu stress. Tāpat ir zināms, ka grūsno govju vakcinācija pret rota vīrusu, korona vīrusu ar atzītām vakcīnām ceļ pirmpiena kvalitāti.

Ja kolostrometra rādītāji liecina par zemas kvalitātes jaunpienu, tad jāpārlicinās, ka teļš jau nav zīdis govi, pirms izslaukts piens, un ka pirmpiens izslaukts pirmo 2 stundu laikā pēc govs atnešanās. Teļa labākai veselībai iesaka pirmās slaukšanas reizes pienu iedot vēl vismaz otrajā ēdināšanas reizē. Teļu var ēdināt 2 vai 3 reizes dienā. Vēlams teļu ēdināt no spainīša ar pupu. Ja teļam netiek apmierināta zīšanas interese, tad teļš mēģina zīst visu, ko var. Teļu sprosti var atrasties kā ārā, tā iekštelpās, bet pamatnoteikums, lai teļam vienmēr būtu labi pakaisīta un sausa guļvieta. Teļu pēc tā nožūšanas un, ja tas ir vesels, var likt individuālajā sprostā, kas atrodas ārā apstākļos. Guļvietai jābūt pasargātai no vēja un nokrišņiem. Ja pakaišu pietiek, tad no aukstuma nav jābaidās. Teļam jāvar paša spēkiem nokļūt guļvietā, tādēļ tā nedrīkst būt uz liela paaugstinājuma. Teļu sprostā platība tiek ieteikta līdz 2.5m². Minimālā platība jaundzimušam 1.1m², bet līdz 3mēnešu vecumam 1.7m². Teļu sprostos jānodrošina acs kontakts ar citiem teļiem, bet nekādā gadījumā tie nedrīkstētu tikt viens otru zīst. Teļu sprostus vēlams pacelt nedaudz no zemes. Sprostu augstums 1.2m. Teļu ar govs pienu ēdina vismaz 3 dienas, tad var pāriet uz piena aizvietotāju 4-5l dienā jeb 10-12% no teļa svara. Piena aizvietotāju sākumā jāizvēlas ar pēc iespējas mazāku kokšķiedras daudzumu (labs ar 0.2% kokšķiedru), jo kokšķiedras klātbūtne piena aizvietotājā norāda uz augu valsts izcelsmes proteīna klātbūtni piena aizvietotājā. Pirmajās 2 dzīves nedēļās teļš vāji sagremo augu valsts proteīnu. Piena aizvietotājā jābūt 22% proteīna, 15-20% tauku. Jo vairāk tauku aizvietotājā, jo vairāk tas piemērots teļiem ārā apstākļos (īpaši aukstajā laikā). Sākot no 3. dienas, teļu iepazīstina ar starterbarību. Starterbarība būtiski ietekmē kā spurekļa attīstību, tā teļa augumu. Starterbarības vietā nedrīkst ēdināt pieaugušu teļu vai govju kombinēto lopbarību teļam, jo barība satur daudz tauku, kurus teļi slikti izmanto. Teļu sprostā vienmēr pieejams svaigs dzeramais ūdens. Ārā apstākļos ziemas laikā tam jābūt siltam. Teļam pēc 10 dienām var sākt samazināt piena aizvietotāju līdz 5, vēlāk līdz 4 l dienā. Tas rosina teļu vairāk ēst starterbarību. Kad teļš var apēst 1 kg starterbarības dienā 3 dienas pēc kārtas, tad pienu var ņemt nost. Teļam, ņemot nost pienu, vēlams būt svarā 12-15% no pieaugušas govs svara. Lai ņemtu nost pienu:

- teļam jābūt veselam
- vismaz 8.ned. vecam
- jāsver vismaz 80 kg
- jāapēd starteri 1-1.5 kg/ dienā
- jābūt pieejamam dzeramajam ūdenim 24 h dienā

Starterbarību, pēc piena noņemšanas, teļam dod neierobežotā daudzumā, bet ne vairāk kā 4kg dienā. Siena izēdināšanu sāk pēc tam, kad teļš jau var apēst lielu daudzumu starterbarības. Tomēr intereses pēc mazu kušķīti siena teļam var nolikt jau pirmajā dzīves nedēļā. Ar sienu ēdināšanu neizraujas, jo mazam teļam nav attīstīts spureklis. Sienu pārstrādā spureklī, bet spureklis attīstās no starterbarības, kurā būs nodrošināta ciete pietiekamā daudzumā. Ja teļam dod daudz sienu, tad cietīs dzīvmasas pieaugumi un samazināsies starterbarības apēdamība. Siena daudzums nevar pārsniegt 10% no kopējās devas. Teļu starterbarības sastāvs var būt par iemeslu sliktai teļu attīstībai. Nav nozīmes teļam ēdināt starterbarību, kurā būtu vairāk par 18% proteīna dabīgā barībā, jo nekādi papildus ieguvumi no tā nav tikuši novēroti. Bet tie 18% ir obligāti līdz 2.mēn. vecumam. Tāpat, ja starterbarībā tiek iekļautas barības ar augstu kokšķiedru (cukurbiešu grauzījumi, soja čaulas), tad tā teļa gremošanas traktā slikti izmantojas. Teļa augšanu nodrošina graudu ciete starterbarībā. No proteīna barībām tiek ieteikts iekļaut teļam garšīgākās (soja un sausā brāga), bet visnagaršīgākā ir kukurūzas gremzdi. Tipiskā teļu starterbarībā trūkst linolēnskābe. Linolēnskābi pievienojot,

uzlabojas dzīvmasas pieaugumi un barības efektivitāte. Melase starterbarībā neietekmē dzīvmasas pieaugumus, bet saharoze, kas ir galvenā melases cukura sastāvdaļa, teļa gremošanas traktā nesagremojas. Kad teļš vismaz nedēļu ēd tikai starterbarību, to var pārvietot no individuālā sprosta uz grupas aizgaldu. Vecumā no 2 līdz 4.mēnešiem vislabākais ir 16% proteīnu saturošs starteris. No 2.līdz 4.mēnešu vecumam teļam starterbarību var samaisīt ar 200g siena, bet starterbarībā tādā gadījumā ir jābūt mazam kokšķiedras daudzumam. Teļu starterbarību var maisīt arī mājas apstākļos, ievērojot proteīna attiecības. Tad vispirms jāveic aprēķins pēc barību proteīna sastāviem, pēc tam pievieno nepieciešamo minerālvielu daudzumu. Teļu starterbarība, kas gatavota mājas apstākļos, jāgatavo no placinātiem vai rupji maltiem graudiem un sojas spraukumiem. Var izmantot sojas vietā kādu citu proteīna barību, bet noteikti ne barības ar augstu koptauku saturu (tādas kā rapšu spraukumus). Teļu ēdināšanā izmanto proteīna avotus ar pēc iespējas augstvērtīgāku aminoskābju saturu. Mazo teļu grupu ieteicams veidot ne lielāku kā 5-6 dzīvnieki. Vecums, nokomplektējot pirmo mazo teļu grupu, atkarībā no ēdināšanas intensitātes teļiem būs vismaz 2,5-3 mēneši. Ikdienā, vērojot teļus, tiem jābūt modrām ausīm, spožām acīm, mitram purniņam, lēnai un līdzenai elpošanai. Teļiem jāēd enerģiski un tie nedrīkst klepot. Teļu inventāram vienmēr jābūt tīram. Starterbarība nekad nedrīkst „iestāvēties”, tā jāmaina ik ēdināšanas reizi. Teļu sprostiem un aizgaldiem jāievēro tukšo aizgaldu laiks. Mazo teļu audzēšanā svarīgs ir cilvēciskais faktors. Cilvēkam, kurš apkopj teļus jābūt pietiekamām zināšanām un tam jābūt pietiekami motivētam savu darbu veikt kvalitatīvi. Lielās saimniecības var izvēlēties teļu ēdināšanas sistēmu jeb barošanas automātus, kuros teļš var saņemt vai nu piena aizvietotāju vai starterbarību vai abus. Bieži šajās shēmās teļi attīstās daudz labāk, jo automātos teļu piena aizvietotājs tiek pareizi samaisīts un izēdināts vienādi silts. Tāpat automātos teļš var saņemt barību bieži, ko cilvēks nespēj nodrošināt.

1.tabula

DAŽĀDU TEĻU AUDZĒŠANAS SHĒMU IETEKME UZ PRIEKŠKUŅĢA ATTĪSTĪBU UN SVARU

	priekškuņģa svars	priekškuņģa tilpums
pirmā diena	20 g	1.5 l
pēc 13 nedēļas, ja dod tikai pienu	78 g	7.3 l
pēc 13 nedēļas, ja dod pienu, sienu	195 g	37 l
pēc 13 nedēļas, ja dod pienu, teļu starterbarību	356 g	30 l

Teļu izaudzēšanā ir divas pamata slimības, kuras rada nopietnus zaudējumus saimniecībā un mirstību teļiem :

- Caureja
- Pneimonija

Lai izvairītos no šīm slimībām, tad jānodrošina

- Patstāvīgums ikdienas teļu uzturēšanā jeb vienāda režīma ievērošana ikdienā
- Tīrs un svaigs ūdens
- Laicīga jaunpiena izēdināšanas uzsākšana
- Specifiska un tīra atnešanās vieta-novākt pakaišus pēc katras atnešanās
- Teļu temperatūra-noteikt agrīni slimos teļus
- Darbinieki sāk teļu kopšanu vienmēr no mazākās grupas virzienā uz vecāko
- Jāizvairās no lieka stresa – nekad teļa dzīvī neveic divas izmaiņas vienlaicīgi.
- Izņemot teļus no individuālajiem sprostiem, tos iztīra un ik pēc kāda laika sprostus pārliek citā vietā

Pēc 3 mēnešu vecuma teļus grupē pēc līdzīga auguma, bet ne vairāk kā 8-10 dzīvnieki grupā. Ja grupas ir lielas, tad vienmēr jāseko teļu vienāda attīstībai. 2,5-3 mēnešu grupā teļiem nodrošina

barības devā sienu, starterbarību un sāk iepazīstināt ar skābbarību. Kad teļi sāk ēst skābbarību, tad nākamajās grupās var sākt gatavot barības maisījumu. Teļu ēdināšanā jāseko līdzi ķermeņa kondīcijai jeb barojumam. Atkarībā no barojuma jeb ķermeņa kondīcijas teļiem vai nu papildina kādu barības līdzekli vai arī ierobežo.

Teļu kondīcija dažādos vecumos

- ♣ 2 mēn. - 2.25
- ♣ 6 mēn - 2.3
- ♣ 12 mēn - 2.8
- ♣ 14 mēn - 3.0
- ♣ 18 mēn - 3.25
- ♣ 24 mēn - 3.5

JĀUZMANĀS NO APTAUKOŠANĀS OTRAJĀ DZĪVES GADĀ. Pēc 8.mēnešu vecuma ņem nost spēkbarību līdz mēnesim pirms telītes tiek apsēklotas. Sēklošanas laikā telei jābūt ar dzīvmasu 55% no pieaugušas govys dzīvmasas. Bet sēklot var arī gadu vecas teles, ja tās nodrošina minētos rādītājus. Apsēklot vajadzētu līdz vismaz 15mēnešu vecumam. Teles, kuras dzīves laikā pārslimojušas caurejas vai elpošanas slimības, tiek apsēklotas vēlāk. Tomēr no caureju pārslimojušām telītēm labu piena govi ataudzēt grūti. Telītes no pneimonijām nekad tā īsti neatveseļojas, tās vienmēr būs mazražīgākas kā veselās telītes. Slimojot ar pneimonijām, telīšu attīstība iekavējas par vismaz 2 nedēļām. Apsēklojamo telīšu aizgaldā jābūt iespējai telītes nofiksēt bez lieka stresa. Tādēļ aizgaldā piemērota fiksēšanas shēma pie barības galda. Tas telītes ļaus sekmīgi apsēklot un pārbaudīt grūsnību. Teles jāvar apsēklot ar pirmo sēklošanas reizi un ļoti reti sēklošanas atkārtojumiem. Ja saimniecībā tā nenotiek, tad jāpārlicinās, vai:

- teles nav pārbarotas
- telēm netrūkst enerģija barības devā
- teles saņēmušas pietiekami vitamīnu nodrošinājumu vismaz 3 mēnešu pirms apsēklošanas un sēklošanas laikā
- telēm grupā nav pārblīvētība
- teļu meklēšanās novērošana ir objektīva un informācija pareizi tiek nodota tālāk.

Ja telīšu apsēklošana cieš neveiksmi dēļ cilvēcisko faktoru nesakārtotības, tad var ieviest meklēšanās sinhronizāciju. Tāpat to vēlams ieviest gadījumā, kad liels dzīvnieku skaits fermā.

Apsēklotās telītes noteikti jāēdina, lai tās nepārbarotos, jo pārbarotām telēm ir smagas dzemdības un bieži dzimst pārāk lieli teļi. Telīšu izaudzēšanas sekmes var pārbaudīt pēc telīšu augšanas līknēm, kurās pie attiecīgā vecuma norādīti teļa dzīvmasa un augums. Katrai šķirnei ir savas telīšu audzēšanas līknes.

Teļu audzēšanā

- gaismu vēlams nodrošināt 16h, tumsu attiecīgi 8h.
- tīra un pareizi ventilēta mītņošana svarīga aizsardzībai pret respiratorajām slimībām
- atragošana līdz 3-4 nedēļai pēc dzimšanas
- Caurejas gadījumā
 - ♣ 2 dienas ūdens ar elektrolītiem
 - ♣ Bet nekad tajā laikā (2 dienas) neēdina arī pienu

2.tabula

Faktori, kas ietekmē ataudzējamo telīšu skaitu uz 100 govju ganāmpulku

	Procenti	Skaitis	Potenciāli ienākošas pirmpienes gadā
Dzimumu attiecība (sieviešu kārtas telīšu skaits)			50
Neiegūto teļu skaits dēļ govju piespiedu brāķēšanas	4,8 %	2,4	47,6
Zaudēto telīšu skaits pēc grūsnības konstatēšanas	4,0 %	2	45,6
Nedzīvi dzimušo telīšu skaits	1,6 %	0,8	44,8
Kritušo telīšu skaits piena periodā	8,7 %	3,9	40,9
Teles ar dzimumorgānu anomālijām	2,0 %	0,8	40,1
Kritušo telīšu skaits pēc piena perioda līdz atnešanās	1,9 %	0,8	39,3
Neapsēklotās teles (> trīs apsēklošanas)	<1,0 %	0,4	38,9

3.tabula

Ienākošo pirmpieņu skaits atkarībā no dažādiem atnešanās intervāliem 100 govju ganāmpulkā

Starp atnešanās intervāls (SAI)	Aprēķins	Ienākošas pirmpienes gadā
12,0	39/12,0 x12	39
12,5	39/12,5 x12	38
13,0	39/13,0 x12	36
13,5	39/13,5 x12	35
14,0	39/14,0 x12	34
14,5	39/14,5 x12	32
15,0	39/15,0 x12	31

Ienākošo pirmpieņu skaits atkarībā no dažādiem atnešanās intervāliem un telīšu atnešanās vecuma
100 govju ganāmpulkā

	Atnešanās vecums						
SAI (mēneši)	24	25	26	27	28	29	30
12	39	38	36	35	34	32	31
	38	36	35	33	32	31	30
13	36	35	33	32	31	30	29
	35	33	32	31	30	29	28
14	34	32	31	30	29	28	27
	32	31	30	29	28	27	26
15	31	30	29	28	27	26	25

- Formula pārrēķināšanai uz Jūsu ganāmpulka skaitu

Uzziniet atnešanās intervālu un atnešanās vecumu telēm

Skaitlis no tabulas x govju skaits ganāmp./100 = ienākošās teles jūsu ganāmpulkā

Telītes attīstība punkti

Atskaites laiks	Attīstība *, %	Svars, kg	Pieaugums, g
Piedzimstot	6	40	0
Noņemot pienu	12-15	80	650
Apsēklošana 13-15 mēn.	60	380	925
Pēc atnešanās 22-24 mēn.	90	580	750
Slauc. govs	100	650-680	

*no pieaugušas govs